

TOSHKENT VILOYATIDA QORAMOLLARDA IXODID KANALAR TARQALISHI VA ULARNI BOSHQARISH USULLARI

Abbosov Nurali Nosirovich

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universitetining Toshkent filiali Veterinariya meditsinasi fakulteti “Hayvonlar morfofiziologiyasi va yuqumsiz kasalliklar” kafedrasida stajor o‘qituvchisi

Mamanova Xumora Alisher qizi

Boypo‘latova Sevinchxon A'zamovna
iqtidorli talabalar

Annotatsiya: Ushbu sharh maqola Toshkent viloyatidagi qoramollarda ixodid kanalar (*Hyalomma spp.*, *Rhipicephalus spp.*) tarqalishi, biologiyasi, davolash va profilaktika usullari bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlarni tahlil qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kanalar tarqalishi mavsumiy, iqlim va ekologik omillarga bog'liq. *Hyalomma* turlari eng xavfli tashqi parazit sifatida e'tirof etilgan. Ivermektin va amitraz preparatlari parazitlarni kamaytirishda yuqori samaradorlik ko'rsatadi. Natijalar fermalarda profilaktik choralarni optimallashtirish va kanalar bilan bog'liq kasalliklarni kamaytirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: qoramol, ixodid kanalar, ivermektin, amitraz, Toshkent viloyati, parazitologiya

1. Kirish

Qoramollarda tashqi parazitlar, xususan ixodid kanalar, chorvachilikda katta iqtisodiy zarar keltiradi va zoonotik kasalliklarni uzatadi. *Hyalomma* va *Rhipicephalus* turlari global darajada eng xavfli tashqi parazitlar sifatida e'tirof etilgan (Raximov & Tuychieva, 2020). Toshkent va Sirdaryo viloyatlarida kanalar tarqalishi va zararlanish statistikasi bo'yicha tadqiqotlar mavjud (Mavlanov, 2019), shuningdek, Karakalpakistonda kanalar ekologiyasi o'rganilgan (Kamalova & Ismoilov, 2023). Kanalar tarqalishini kuzatish, biologiyasini tushunish va ularni boshqarish samaradorligini tahlil qilish chorvachilikda profilaktik choralarni optimallashtirish uchun muhimdir. Ushbu maqola Toshkent viloyatidagi qoramollarda kanalar tarqalishi va ularni boshqarish usullari bo'yicha mavjud ilmiy manbalarni tahlil qiladi, muammolarni aniqlaydi va tavsiyalar beradi.

Kanalar tarqalishi va turlari

- *Hyalomma* turlari

Hyalomma turlari O'zbekistonning tabiiy-iqlim sharoitida keng tarqalgan va iqlim omillariga sezgir parazitlar sifatida tanilgan (Raximov & Tuychieva, 2020). Bu turlar ko'pincha qoramollarni bosib, qon so'rib zarar yetkazadi. Mavlanov (2019) Toshkent va Sirdaryo viloyatlarida olib borgan tadqiqotida Hyalomma turlarining faoliyati iyul-avgust oylarida eng yuqori darajaga yetishini aniqlagan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, Hyalomma turlari nafaqat hayvon sog'lig'iga, balki iqtisodiy samaradorlikka ham salbiy ta'sir ko'rsatadi, chunki ular qon yo'qotilishi, charchash, sut hosilining kamayishi va ba'zi hollarda zoonotik kasalliklar tarqalishiga olib keladi. Shuningdek, Hyalomma turlari yashash joyining namlik va harorat sharoitiga juda bog'liq. Issiq va nam ob-havo ularning ko'payishini tezlashtiradi, quruq va sovuq mavsumlarda esa faoliyat sezilarli darajada kamayadi (Seasonal Dynamics and Impact..., 2022). Bu omil fermalardagi parazit nazorati strategiyasini ishlab chiqishda muhim hisoblanadi.

- **Rhipicephalus turlari**

Rhipicephalus turlari ham keng tarqalgan tashqi parazitlar bo'lib, qoramollarda sezilarli darajada uchraydi. Mavlanov (2019) ma'lumotlariga ko'ra, Toshkent viloyati fermer xo'jaliklarida Rhipicephalus turlari yuqori darajada tarqalgan. Ushbu kanalar qon so'rib hayvonning immun tizimiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, hayvon charchaydi va sut, go'sht hosili kamayadi. Rhipicephalus turlarining tarqalishiga fermalarning sanitariya sharoiti, chorva soni zichligi va yashash maydoni sezilarli darajada ta'sir qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, fermalarda zich yashash, ho'l va iflos sharoitlar Rhipicephalus turlarining ko'payishiga qulay sharoit yaratadi (Kamalova & Ismoilov, 2023). Shu sababli, ushbu turlarni nazorat qilish faqat preparat qo'llash bilan cheklanmasligi, balki fermalardagi sanitariya va ekologik sharoitlarni yaxshilash bilan ham amalga oshirilishi lozim.

- **Mavsumiy dinamikasi**

Seasonal Dynamics and Impact of Tick Infestation (2022) tadqiqoti shuni ko'rsatadiki, qoramollarda kanalar soni iyul va avgust oylarida eng yuqori darajaga yetadi. Buning asosiy sababi issiq va nam iqlim sharoitining kanalarining o'sish va ko'payishiga qulayligi bilan bog'liq. Tadqiqotlar kanalar tarqalishini kuzatishda mavsumiy o'zgarishlarni hisobga olish

zarurligini ko'rsatadi. Shuningdek, mavsumiy dinamikani o'rganish fermalarda profilaktik chora-tadbirlarni rejalashtirishga imkon beradi. Masalan, preparatlarni qo'llashni yuqori faoliyat oylariga to'g'ri keltirish kanalar sonini sezilarli darajada kamaytiradi va hayvon salomatligini himoya qiladi (Mavlanov, 2019). Shu bilan birga, ekologik omillar – yomg'ir, namlik va harorat – kanalarning tarqalish tezligi va hududiy o'zgarishlariga ta'sir qiladi (Raximov & Tuychieva, 2020).

Parazitlarni boshqarish va davolash usullari

- Ivermektin

Ivermektin qoramollarda ixodid kanalarni kamaytirishda eng samarali preparatlardan biri hisoblanadi (Jabborov & Davlatov, 2021). U subkutan in'ektsiya shaklida qo'llanadi va parazitlarning o'limiga olib keladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ivermektin qo'llanilganda kanalar soni 80–88% ga kamayadi, bu esa fermalarda infeksiya xavfini sezilarli darajada kamaytiradi. Ivermektin samaradorligi kanalar turi, tarqalish mavsumi va hayvonning umumiy sog'lig'i bilan bog'liq. Shu sababli, preparatni qo'llashda veterinariya mutaxassisi tavsiyasiga amal qilish va dozani aniq hisoblash zarur.

- Amitraz

Amitraz insektisid sifatida tomchilash yoki purkash usulida qo'llanadi. Jabborov & Davlatov (2021) ma'lumotlariga ko'ra, preparat kanalar sonini 75–85% ga kamaytiradi. Amitraz ko'proq tashqi parazitlarni faoliyati yuqori bo'lgan mavsumlarda qo'llaniladi. Preparatning samaradorligi fermadagi sanitariya sharoiti, chorvalar zichligi va preparatni qo'llash texnologiyasiga bog'liq. Shu sababli, preparatni qo'llashdan oldin fermada to'liq monitoring o'tkazish tavsiya etiladi.

- Profilaktik chora-tadbirlar

Kanalarni boshqarish faqat preparat qo'llash bilan cheklanmasligi kerak. Adabiyotlar shuni ko'rsatadiki (Kamalova & Ismoilov, 2023; Mavlanov, 2019):

Ferma sanitariya sharoitini yaxshilash – qoramollarni toza va quruq hududda saqlash kanalar ko'payishini sekinlashtiradi. Kanalar tarqalishini muntazam kuzatish – mavsumiy dinamikani hisobga olib choralar rejalashtiriladi. Preparatlarni davriy qo'llash – yuqori samaradorlikka erishish uchun kanalar faoliyati yuqori bo'lgan davrda amalga oshiriladi. Bunday chora-tadbirlar kanalar bilan bog'liq kasalliklar xavfini kamaytiradi, chorvachilikda iqtisodiy samaradorlikni oshiradi va hayvon salomatligini yaxshilaydi.

Muhokama

Toplangan adabiyotlar asosida Toshkent viloyatidagi kanalar tarqalishi mavsumiy va iqlim omillariga bog'liq ekanligi aniqlandi. Hyalomma turlari eng xavfli tashqi parazit sifatida qayd etilgan (Raximov & Tuychieva, 2020), Rhipicephalus turlari esa keng tarqalgan va iqtisodiy zarar keltiradi (Mavlanov, 2019). Ivermektin va amitraz preparatlari bo'yicha ma'lumotlar

boshqa tadqiqotlar bilan mos keladi (Jabborov & Davlatov, 2021). Shuningdek, Karakalpakistonda olib borilgan tadqiqotlar (Kamalova & Ismoilov, 2023) Toshkent viloyati natijalari bilan solishtirilganida ekologik omillar va fermalarning sanitariya sharoiti parazit tarqalishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlanadi. Ushbu tahlil fermalarda profilaktik choralarni yaxshilash, parazitlarni kamaytirish va ularning tarqalishiga qarshi strategiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Xulosa Toshkent viloyatida Hyalomma va Rhipicephalus turlari eng keng tarqalgan tashqi parazitlar hisoblanadi. Tarqalish mavsumiy va iqlim omillariga bog'liq. Ivermektin va amitraz preparatlari yuqori samaradorlik ko'rsatadi. Profilaktik choralarni yaxshilash orqali parazitlar bilan bog'liq kasalliklar xavfini kamaytirish mumkin.

Adabiyotlar

1. Mavlanov, S.I. (2019). Qoramollarda ixodid kenalar bilan zararlanish darajasi va ularning bioekologiyasi. O'zbekiston Veterinariya Ilmiy-Tekshirish Instituti.
2. Kamalova, A.I., & Ismoilov, A.Sh. (2023). Ectoparasites Fauna and Ecology in Karakalpakstan. Science and Practice Conference Proceedings.
3. Jabborov, G., & Davlatov, R. (2021). Ektoparazitlar tarqalishi, davolash va profilaktika tadbirlari. Veterinariya va chorvachilik jurnali.
4. Raximov, U.X., & Tuychieva, M.M. (2020). O'zbekiston tabiiy-iqlim sharoitida Hyalomma turlarining tarqalishi va epizootologik ahamiyati. Epizootologiya va parazitologiya jurnali.
5. "Seasonal Dynamics and Impact of Tick Infestation on Livestock in Karakalpakstan." (2022). International Journal of Environment and Sustainability, 12(4), 335–345.